

תלמוד בבלי מסכת נדה דף טז עמוד ב

דריש ר' חנינא בר פפא: אותו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו, ונטול טפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא, ואומר לפניו: רבש"ע, טפה זו מה תהא עליה? גבור או חלש, חכם או טיפש, עשיר או עני? ואילו רשע או צדיק - לא קאמר, כדר' חנינא; דא"ר חנינא: הכל בידי שמים - חוץ מיראת שמים, שנאמר +דברים י'+ ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה וגו'.

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף ל עמוד א

והתניא: הכל בידי שמים, חוץ מצינים פחים, שנאמר: +משלי כ"ב'+ צינים פחים בדרך עיקש שומר נפשו ירחק מהם!

משנה מסכת אבות פרק ב

[ו] אף הוא ראה גולגלת אחת שצפה על פני המים אמר לה על דאטפת אטפון וסוף מטיפיך יטופון:

תלמוד בבלי מסכת מכות דף י עמוד ב

ר"ש בן לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא: +שמות כ"א'+ ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו וגו', +שמואל א' כ"ד'+ כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וגו', במה הכתוב מדבר? בשני בני אדם שהרגו את הנפש, אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד, לזה אין עדים ולזה אין עדים, הקדוש ברוך הוא מזמין לפונדק אחד, זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונפל עליו והרגו, זה שהרג במזיד נהרג, וזה שהרג בשוגג גולה.

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף ס - סא

חייב אדם לברך כו'... ורבנן אמרי מהכא +איוב א'+ ה' נתן וה' לקח יהי שם ה' מברך. אמר רב הונא אמר רב משום רבי מאיר, וכן תנא משמיה דרבי עקיבא: לעולם יהא אדם רגיל לומר כל דעביד רחמנא לטב עביד. כי הא, דרבי עקיבא דהוה קאזיל באורחא, מטא לההיא מתא, בעא אושפיזא לא יהבי ליה. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. אזל ובת בדברא, והוה בהדיה תרנגולא וחמרא ושרגא. אתא זיקא כבייה לשרגא, אתא שונרא אכליה לתרנגולא, אתא אריה אכלא לחמרא. אמר: כל דעביד רחמנא לטב. ביה בליליא אתא גייסא, שבייה למתא. א"ל: לאו אמרי לכו כל מה שעושה הקדוש ברוך הוא הכל לטובה!

תלמוד בבלי מסכת סוטה דף ב עמוד א

אמר רבה בר בר חנה אמר ר' יוחנן: וקשין לזווגן כקריעת ים סוף, שנאמר: +תהלים סח'+ אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בכושרות. איני? והא אמר רב יהודה אמר רב: ארבעים יום קודם יצירת הולד, בת קול יוצאת ואומרת: בת פלוני לפלוני בית פלוני שדה פלוני לפלוני! לא קשיא: הא בזוג ראשון, הא בזוג שני.

תלמוד בבלי מסכת חולין דף ז עמוד ב

ואמר ר' חנינא: אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אלא א"כ מכריזין עליו מלמעלה, שנאמר: +תהלים ל"ז'+ מה מצעדי גבר כוננו, +משלי כ'+ ואדם מה יבין דרכו.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף נה

אמר רב אמי: אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון... מיתבי; אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: רבונו של עולם, מפני מה קנסת מיתה על אדם הראשון? אמר להם: מצוה קלה ציתיו ועבר עליה. אמרו לו: והלא משה ואהרן שקיימו כל התורה כולה ומתו! אמר להם: +קהלת ט'+ מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגו'! - הוא דאמר - כי האי תנא, דתניא, רבי שמעון בן אלעזר אומר: אף משה ואהרן בחטאם מתו, שנאמר +במדבר כ'+ יען לא האמנתם בי הא האמנתם בי - עדיין לא הגיע זמנכם ליפטר מן העולם. מיתבי: ארבעה מתו בעטיו של נחש, ואלו הן: בנימין בן יעקב, ועמרם אבי משה, וישי אבי דוד, וכלאב בן דוד... מני? אילימא תנא דמלאכי השרת - והא איכא משה ואהרן, אלא לאו: רבי שמעון בן אלעזר היא, ושמע מינה: יש מיתה בלא חטא, ויש יסורין בלא עון, ותיובתא דרב אמי - תיובתא.

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קנו עמוד א

כתיב אפינקסיה דרבי יהושע בן לוי: האי מאן דבחד בשבא - יהי גבר ולא חדא ביה. מאי [ולא חדא ביה]? אילימא ולא חד לטיבו - והאמר רב אשי: אנא בחד בשבא הוא! אלא - לאו חדא לבישו, והאמר רב אשי: אנא ודימי בר קקוזתא הוויין בחד בשבא, אנא - מלך, והוא - הוה ריש גנבי! - אלא: אי כולי לטיבו, אי כולי לבישו. (מאי טעמא - דאיברו ביה אור וחושך.) האי מאן דבתרי בשבא - יהי גבר רגזן. מאי טעמא - משום דאיפליגו ביה מיא. האי מאן דבתלתא בשבא - יהי גבר עתיר, וזנאי יהא. מאי טעמא - משום דאיברו ביה עשבים. האי מאן דבארבעה בשבא - יהי גבר חכים ונהיר, מאי טעמא - משום דאיתלו ביה מאורות. האי מאן דבחמשה בשבא - יהי גבר גומל חסדים. מאי טעמא - משום דאיברו ביה דגים ועופות. האי מאן דבמעלי שבתא - יהי גבר חזרן, אמר רב נחמן בר יצחק: חזרן במצות. האי מאן דבשבתא יהי - בשבתא ימות, על דאחילו עלוהי יומא רבא דשבתא. אמר רבא בר רב שילא: וקדישא רבא יתקרי. אמר להו רבי חנינא: פוקו אמרו ליה לבר ליואי: לא מזל יום גורם, אלא מזל שעה גורם. האי מאן דבחמה יהי גבר זיוותן, יהי אכיל מדיליה ושתי מדיליה, ורזוהי גליין. אם גניב - לא מצלח. האי מאן דבכוכב נוגה יהי גבר עתיר וזנאי יהי, מאי טעמא - משום דאיתיליד ביה נורא. האי מאן דבכוכב יהי גבר נהיר וחכים, משום דספרא דחמה הוא. האי מאן דבלבנה יהי גבר סביל מרעין, בנאי וסתיר, סתיר ובנאי, אכיל דלא דיליה ושתי דלא דיליה, ורזוהי כסיין, אם גנב - מצלח. האי מאן דבשבתא יהי גבר מחשבתיה בטלין,

ואית דאמרי: כל דמחשבין עליה בטלין. האי מאן דבצדק יהי גבר צדקן, אמר רב נחמן בר יצחק: וצדקן במצות. האי מאן דבמאדים יהי גבר אשד דמא. אמר רבי אשי: אי אומנא, אי גנבא, אי טבחא, אי מוהלא. אמר רבה: אנא במאדים הואי! - אמר אביי מר נמי עניש וקטיל.

איתמר, רבי חנינא אומר: מזל מחכים, מזל מעשיר, ויש מזל לישראל. רבי יוחנן אמר: אין מזל לישראל... ואף רב סבר אין מזל לישראל, דאמר רב יהודה אמר רב: מניין שאין מזל לישראל - שנאמר +בראשית טו+ ויוצא אתו החוצה. אמר אברהם לפני הקדוש ברוך הוא: רבונן של עולם +בראשית טו+ בן ביתי יורש אתי. אמר לו: לאו, +בראשית טו+ כי אם אשר יצא ממעריך. אמר לפניו: רבונן של עולם, נסתכלתי באיצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן. אמר ליה: צא מאיצטגנינות שלך, שאין מזל לישראל. מאי דעתך - דקאי צדק במערב, מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח. והיינו דכתיב +ישעיהו מא+ מי העיר ממזרח צדק יקראוהו לרגלו. ומדשמואל נמי, אין מזל לישראל... נפק שמואל ודרש: +משלי י+ וצדקה תציל ממות ולא ממותה משונה, אלא ממותה עצמה. ומדר"ע נמי, אין מזל לישראל... נפק ר"ע ודרש: וצדקה תציל ממות ולא ממותה משונה, אלא ממותה עצמה. ומדרב נחמן בר יצחק נמי, אין מזל לישראל. דאימיה דרב נחמן בר יצחק אמרי לה כלדאי: בריך גנבא הוה. לא שבקתיה גלויי רישיה. אמרה ליה: כסי רישך, כי היכי דתיהו עלך אימתא דשמיא, ובעי רחמי. לא הוה ידע אמאי קאמרה ליה. יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא, נפל גלימא מעילויה רישיה דלי עיניה חזא לדיקלא, אלמיה יצריה, סליק פסקיה לקיבורא בשיניה.

תלמוד בבלי מסכת חגיגה דף ד עמוד ב

רב יוסף כי מטי להאי קרא בכי: +משלי י"ג+ ויש נספה בלא משפט אמר: מי איכא דאזיל בלא זמניה? - אין, כי הא דרב ביבי בר אביי הוה שכיח גביה מלאך המות. אמר ליה לשלוחיה: זיל אייתי לי מרים מגדלא שיער נשייא. אזל אייתי ליה מרים מגדלא דרדקי...

תלמוד בבלי מסכת מועד קטן דף כח עמוד א

אמר רבא: חיי, בני ומזוני, לא בזכותא תליא מילתא, אלא במזלא תליא מילתא. דהא רבה ורב חסדא תרווייהו רבנן צדיקי הוו, מר מצלי ואתי מיטרא, ומר מצלי ואתי מיטרא. רב חסדא חיה תשעין ותרתינן שנין - רבה חיה ארבעין, בי רב חסדא - שיתין הלולי, בי רבה - שיתין תיכלי. בי רב חסדא - סמידא לכלבי ולא מתבעי, בי רבה - נהמא דשערי לאינשי, ולא משתכח.

תלמוד ירושלמי מסכת שבת פרק יד דף יד טור ג/ה"א

רב ור' חיייה רבה תריהון אמרין תשעים ותשעה מתים בעין ואחד בידי שמים רבי חנינא ושמואל תריהון אמרין תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים רב אמר כדעתיה ורבי חנינא אמר כדעתיה רב על ידי דהוה שרי תמן דעינא בישא שכיחא תמן הוה אמר תשעין ותשעה מתים בעיניה ואחד בידי שמים רבי חנינא על דהוה שרי בצפרין דצינתה תמן הוה אמר תשעים ותשעה מתים בצינה ואחד בידי שמים רבי שמואל בר נחמן בשם רבי יונתן תשעים ותשעה מתים בשרב ואחד בידי שמים ורבנן אמרי תשעים ותשעה מתים בפשיעה ואחד בידי שמים.

ספר האמונות והדעות מאמר ד

ואומר אחרי הדברים האלה, כי הבורא אין לו שום הנהגה במעשי בני אדם, ואיננו מכריחם לעבודה ולא למרי. ויש לי אל זה ראיות מדרך המוחש ומדרך השכל וממה שבכתב ושבקבלה. מדרך המוחש, שמצאתי האדם שוער בנפשו, שיוכל לדבר, ויוכל לשתוק, ויוכל לתפוש, ויוכל להניח, ואיננו שוער בכח אחר שימנעהו מחפצו כלל...ומן המושכל...ועוד שאם היה מכריחו לא היה ענין לצווי והזהרתו אותו. ועוד אם יהיה מכריחו על פעל לא היה נכון לענשו עליו...ומן הכתוב כמו שהקדמנו תחלה ובחרת בחיים (דבר' ל"ט)...וממה שיש בקבלה בדברי רבותינו, הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים...

ושואלים עוד: כשתהיה מסירת האדם להרג, אחד ממעשה הבורא, אם לעונש על חטא או לנסיון, כאשר יהרגה עול, כאיזבל לקצת הנביאים, מה נאמר בזה המעשה, ולמי ניחס אותו? נאמר כי המות מעשה אלהים, וההרג מעשה העול, ואם החכמה חייבה המות, אלו לא היה העול, היה מת בסבה אחרת. וכן השאלה על הגנב כשהוא אבידת ממון בני אדם גזירת הבורא, אם לעונש או לנסיון, איך נאמר בגנבה ההיא ממעשה הבורא? והתשובה בזה, שהאבוד מעשה הבורא, והגניבה מעשה האדם, וכאשר חייבה החכמה איבוד הדבר ההוא, אלו לא היה גונבו הגנב, היה אבד בפנים אחרים. וכן ענו שמעיה ואחיה לקצת מלכי אדום ואמרו, ואם אנו מחוייבי מיתה לשמים, אם אין אתה הורגנו, הרבה מזיקים יש לו לפגוע בנו...

רש"י מסכת נדה דף טז עמוד ב

הכל בידי שמים - כל מדותיו וקורותיו של אדם באין לו בגזרת מלך חוץ מזו.

רש"י מסכת ברכות דף לג עמוד ב

הכל בידי שמים - כל הבא על האדם ביד הקדוש ברוך הוא; כגון ארוך, קצר, עני, עשיר, חכם, שוטה, לבן, שחור, הכל בידי שמים הוא, אבל צדיק ורשע אינו בא על ידי שמים, את זו מסר בידו של אדם, ונתן לפניו שתי דרכים, והוא יבחר לו יראת שמים.

רש"י מסכת שבת דף קנו עמוד א

ויש מזל לישראל - שאין תפלה וצדקה משנה את המזל.
אין מזל לישראל - דעל ידי תפלה וזכות משתנה מזלו לטובה.

רש"י מסכת סוטה דף ב עמוד א

איני - מי הוי זיווג לפי רשע וזכות והא מקודם יצירתם שאין נודע רשעו וזכותו מכריזין את זוגו ואם תאמר הכל גלוי לפניו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כדאמר במסכת נדה (דף טז:): מלאך הממונה על ההריון נוטל טיפה ומביאה לפני המקום ואומר לפניו טיפה זו מה תהא עליה גבור או חלש חכם או טיפש עשיר או עני אבל צדיק ורשע לא קאמר ליה דאין זה בידי שמים.

תוספות מסכת נדה דף טז עמוד ב

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים - ובאלו נערות (כתובות ל.) דאמר הכל בידי שמים חוץ מצינים ופחים הכא איירי בתולדות האדם ובמדותיו והתם מיירי במאורעות כגון חלאים ופורעניות דהכל נגזר עליו ואינו יכול ליזהר כדאמר בחולין (דף ז:): אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ מכריזין עליו מלמעלה חוץ מצינים ופחים שיכול לשמור עצמו וא"ת והא חזקה חזא דהווי ליה בני דלא מעלו (ברכות י.) אלמא דנגזר קודם לידה שלא יהיו יראי שמים וי"ל דהראהו מה שעתיד להיות ועוד דהרבה דברים תלוי במזל כדאמר בשילהי שבת (דף קנו.) מאן דאיתיליד בצדק יהא צדקן במצות דאיתיליד בשבת מתקרי קדישא וכן הא דאמרי כלדאי לאמיה דרב נחמן בר יצחק בריך גנבא ליהוי (שם): ועוד דאין זה בידי שמים כי אין הקדוש ברוך הוא רוצה לשנות הילוך המזלות.

מהרש"א חידושי הלכות מסכת נדה דף טז עמוד ב

תוס' בד"ה הכל בידי שמים כו' וכן הא דאמרינן כלדאי כו' בריך גנבא ליהוי ועוד כו' עכ"ל מלת ועוד נמשך אדלעיל ורצה לומר דהרבה דברים תלויים במזל כדאיתא שלהי שבת כו' וקמיינו קצת מהם הכא ועוד יש שם אחרים ע"ש וכל דבריהם תירוץ אחד הוא אבל מהרש"ל הבין דלשון ועוד נמשך למטה עוד תירוץ אחר וכתב לפרש כוונת התוס' בדחוקים ואין להאריך:

תוספות מסכת בבא בתרא דף קמד עמוד ב

הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים - פירוש אריא וגנבי הבאים על האדם הכל נגזר בידי שמים אבל צנים פחים מזה לא נגזר עליו כלו' יכול לשמור אבל ודאי אם רוצה לאבד עצמו באש או בנהר יכול לאבד עצמו אף על פי שלא נגזר כלום ולא דמי להא דאמר הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים דהתם מיירי במדות של אדם מה יהיה גבור או חלש עשיר או עני ארוך או קצר [חכם או טפש] כדאיתא בנדה בפרק כל היד (דף טז: ושם) אבל הכא מיירי במאורעות הבאות על האדם. חוץ מצנים פחים - דהיינו קור וחום כדמשמע בריש מסכת ע"ז (דף ג: ושם) והא דאמרינן בהמקבל (בבא מציעא דף קז:): והסיר ה' ממך כל חולי זו צינה הכי פירושו שיתן לך דעת לשמור מן הצינה ליתן לך בגד ללבוש....

תוספות מסכת כתובות דף ל עמוד א

הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים - והא דאמרי' (שבת דף לב.) לעולם אל יעמוד אדם במקום סכנה אלמא יכול לשמור עצמו מן הפורענות וכן קיר נטוי דאסור לעבור תחתיו התם מן הפשיעה יכול לשמור עצמו דהא ודאי שבידו להמית עצמו אבל כשמביאין עליו מן השמים באונס אי אפשר לו לשמור אבל צינים פחים לעולם אל יבואו עליו באונס אם רוצה ליזהר וא"ת והא דרשינן (ב"מ דף קז:): והסיר ה' ממך כל חולי זה צינה אלמא דבידי שמים הוא וי"ל דהיינו שיחם הקדוש ברוך הוא עולמו או יתן לו מלבושים ולא יצטרך ליזהר וא"ת והא פחים בידי שמים הוא...דכתיב אין נסתר מחמתו וי"ל דקרא כתיב בעוברי דרכים או במלחמה כדרך שהמלכים עושים דבדרך אין אדם יכול ליזהר מן החום אבל אם רוצה לישב בביתו יכול להזהר שישב בבית של אבנים או יכנס במרתף... והא דאמר (ברכות דף לג:): הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים אין ענינו לכאן דהתם קאי על הולד במעי אמו (נדה טז:): שגזרין אם יהא עני או עשיר גבור או חלש טפש או חכם אבל צדיק ורשע לא והכא מיירי במאורעות הבאות על האדם.

קובץ שעורים כתובות אות פט

פט) [דף ע"א] תוד"ה הכל בידי שמים וכו' במאורעות הבאות על האדם. ותימה דהא קאמר התם עני או עשיר ואין זה בתולדת האדם אלא ממאורעות הבאות עליו.

תוספות מסכת עבודה זרה דף ג עמוד ב

הכל בידי שמים חוץ מצנים פחים - פי' כל המאורעות הבאות על האדם מידי יום יום בידי שמים ואין אדם יכול להרחיק נפשו מהן חוץ מצנים פחים קור וחום פחים כמו (תהלים יא) ימטר על רשעים פחים ולשון תלמוד יפח בלועך ניפק לקיבליה פרק שני דסנהדרין (דף יח:).

תוספות מסכת שבת דף קנו עמוד א

אין מזל לישראל - והא דאמר רבא בשילהי מו"ק (דף כח. ושם) בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא מכל מקום על ידי זכות גדול משתנה אבל פעמים שאין המזל משתנה כדאמר ביבמות פרק החולץ (דף נ. ושם) זכה מוסיפין לו לא זכה פוחתין לו (דאין מזל לישראל).

חידושי הריטב"א מסכת מועד קטן דף כח עמוד א

חיי ברי ומזוני. פי' תלת מילי נינהו או חיי או ברי או מזוני כדמוכח שמעתין להדיא שהביאו ראייה על שלשתן אריכות ימי חיי ושיהיו לו בנים ושיהו לו מזונות.

לאו בזכותא תליא מילתא. פי' ח"ו שיהא תלוי במזל לגמרי, דקיי"ל (שבת קנ"ו א') אין מזל לישראל, ובטלת ברכות וקללות שבתורה כי חיי בני ומזוני כללים הם לכל טובות העולם הזה, אלא ה"ק דלאו בזכותא תליא מילתא לגמרי, דמזלא נמי איכא, אלא שזכות גדולה מבטלת המזל, וכולי עלמא לא חזו להכי אלא צדיק גמור שהוא למעלה [מן המזל], ולפיכך תרי צדיקי לא דמו בהא להדדי כדמפרש ואזיל דמסייע ליה מזלא, ומאן דאית ליה מזלא כיון דהווי בינוני שלא יפסיד מזלו סגי ליה בהכי, ומאן דלית ליה מזלא צריך זכויות גדולות.

תוספות מסכת מועד קטן דף כח עמוד א

אלא במזלא תליא מילתא - והקשו בתוספות הא דאמרן בסוף שבת (דף קנו. ושם) אין מזל לישראל וי"ל דלפעמים משתנה ע"י מזל כי הנהו דהתם ופעמים שאין משתנה כדאמרין בתענית (דף כה.). גבי רבי אלעזר בן פדת דא"ל ניחא לך דאחריב עלמא דאולי אברי' בעידנא דמזוני.

תוספות הרא"ש מסכת ברכות דף לג עמוד ב

הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. פי' כל מדותיו של אדם שיש לו להתנהג בהם כל ימיו גוזרין עליו בשעת לידה חכם או טפש גבור או חלש עשיר או עני אבל צדיק או רשע לא קאמר, והא דאמר' בפ' המקבל (ק"ז ב') ובפ"ק דע"ז (ג' ב') הכל בידי שמים חוץ מצינים פחים היינו מאורעות הבאות לאדם בכל יום.

ראה גם חידושי הריטב"א כתובות ל. ד"ה הכל, שיטה מקובצת ברכות לג: ד"ה אמר ר' חנינא**שו"ת הרשב"א חלק א סימן קמח**

שאלת הא דאמרין בני חיי מזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. ומפסוקי התורה נראה בהפך גמור כי בזכות ובעונש הדבר תלוי. תשובה הדבר הזה נחלקו בו חכמי ישראל בכמה מקומות בתלמוד אם יש מזל לישראל או אם אין מזל לישראל. ותמצא להן מחלוקתן שנויה בפרק אחרון של מסכת שבת (דף קנ"ו ב) וכן במקומות הרבה בגמרא. ונראה לי כי לא נחלקו אלא במקרה היחידים ולא במה ששיגי את הצבור. כי לדעת כולם כח הציבור גדול לידון על פי מעשיהם לטוב או למוטב. והתורה דברה על הכלל לא על הפרט. וזהו שסדרו לנו בראש השנה ועל המדינות בו יאמר אי זו לשובע ואי זו לחיים. ואף על פי שתמצא בחזקיה (ישעיה ל"ח) שמעתי את תחנוןך הנני יוסיף על ימך חמש עשרה שנה. המלך כצבור שהצבור וכל ישראל תלויין. וזו כדעת האומר יש מזל לישראל. אבל לדעת האומר אין מזל התורה דברה בין על הכלל בין על הפרט. וכן אנו עושין מעשים על פי הסברא הזו. וכדאמרין כמאן מצלין האידינא אמריעי ואקצירי כמאן כרבי יוסי.

שו"ת הרשב"א חלק א סימן תט

אמרת לבאר מה שאמר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא. והוקשה לך מדרבא לרבא דסמיך בפתרון חלומותיו על בר הדיא. תשובה אני אגדיל בשאלה הזאת היאך אפשר לו לרבא לומר שאין בני חיי ומזוני תלוי' בזכות'. והלא מקרא מלא דבר הכתוב בג' אלה שהן תלויין דכתי' (שמות ל"ג) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך וכתוב (דברים ז') וברך פרי בטנך. חיי (שמות ל"ג/ג' שם) את מספר ימך אמלא (דברים י"א) למען תאריכו ימים. וכאלה רבים. מזוני דכתיב (דברים ג') וברך פרי אדמתך. וכתוב (ויקרא כ"ה) ועשת את התבואה לשלש השנים (דברים ח') ואכלת ושבעת (דברים ט"ו) אפס כי לא יהיה בך אביון וכאלה רבים. וזו שאלה חזקה הנה הכתובים מעידים ומבטיחין כן. והם הביאו ראי' בהפך מרבה ורב חסדא. ועוד קשה מגלן מה שאמרו בהגדה כל העולם כזון בשביל חנינא בני חנינא בני די לו בקב חרובין. ובעית דאחרביה לעלמא ואבנייה אפשר דניפיל מזלך במזלא דמזוני. ואני משיב בכל אלה שהבטחת הכתובים אל הכלל ואין הכתובים משגיחין על הפרטים. שהרי כתיב (דברים ט"ו) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. ויש לנו מקום עיון בזה כתוב אחד אומר אפס כי לא יהיה בך אביון. וכתוב אחד אומר כי לא יחדל אביון מקרב הארץ. אלא שאמרת יצא לנו בזה ביאור רחב ודקדוק יפה בכתובים. אפס כי לא יהיה בך אביון וגמר הכתוב כי ברך יברכך ה'. כלו*מר יברך את עמך בכלל ותתן לו. וע"י ברכות הכלל שארבה לך לא יהיה אביון מי שאין לו לפי שתתן לו ולא יהיה אביון עוד. אבל הכתוב השני מדבר מצד עצם האביון לומר לא יחדל אביון. וגמר הכתוב על כן אנכי מצוך לאמר פתוח תפתח את ירך כדי שלא יעמוד עוד באכזריות על ידי ברכותך. עוד יש לנו לדעת דהנך לא בזכותא תליא מילתא להיותם לזכאי מצד עצמו. אבל לאחרים יש מצד זכותם. וזהו שאמרו כל העולם כזון בשביל חנינא בני חנינא בני די לו בקב חרובין. ודומה למה שאמרו אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין.

שיטה מקובצת מסכת כתובות דף ל עמוד א

הכל בידי שמים וכו'... והילכך ה"ק הכל בידי שמים אם חפץ ה' להביא עליו איזה פורעניות אין בידו להשמר ממנו מעתה בידו יתברך הוי חוץ מצינים פחים שביד האדם להשמר ממנו וכיון שכן לאו בידי שמים הוי. ואפשר דליתרץ קושיא זו כתב רש"י ז"ל בידי שמים. אם באים פורעניות על האדם גזרת המלך הוא. פירוש ולא בפשיעת האדם בא לו ומיהו אם פשע פשע. והקשו בתוס' דהא דרשינן והסיר ה' ממך כל חולי זה צינה אלמא דבידי שמים הוא ואין לתרץ דאיברא ודאי שביד האדם הוי להביא הצינא עליו ושוב הקדוש ברוך הוא מרפאהו והיינו דכתיב והסיר ה' ממך וגו' פי' ממה שגרמת לעצמך דהא ודאי ליתא

דמדכתיב והסיר משמע שלא יביאם עליו כלל והיינו דקא מסיים קרא לא ישימם בך אם כן אפילו תימא דלענין רפואה מיירי פריך שפיר דכיון דביד האדם לשמור את עצמו שלא יבא עליו כלל מאי רבותיה דקאמר והסיר ה' ממך דילמא אינהו יזדהרו ולא יצטרכו לברכה זו. ותירצו בתוס' דהיינו שייחם הקדוש ברוך הוא עולמו או יתן לו מלבושים...

ריטב"א

וז"ל הריטב"א ז"ל הכל בידי שמים חוץ מצינים וכו'... והקשו על זה אם כן מאי פריך תלמודא הא אסון דקרא מיירי בדרך כדכתיב וקראהו אסון בדרך ואריא הזהיר יעקב דבידי שמים. ותירצו דאה"נ אבל מצינים לבד קא פריך. ועוד תירצו דמה שהיה מזהיר יעקב וקראהו אסון בדרך אשר תלכו בה פי' במצרים כי היה ירא שמא יתפסוהו במצרים כמו שמעון שהיה תפוס שמה ושמה יניחוהו במקום הקור ואותו אונס הוי בידי אדם והיה נראה לו שהוא בידי שמים להכי פריך דאותם צינים הם בידי אדם. ומהר"ל תירץ דע"כ דעת רב אדא דקאמר ממאי דכי קא מזהר וכו' פירושו היה מכל צינים דאם היה רק על צינים שבדרך דבידי שמים נינהו היה לומר ממאי דכי קא אזהר על צינים שבדרך דבידי שמים נינהו דילמא אצינים שבבית אזהר דבידי אדם הם ולא היה לו להזכיר אריא וגנבי וכתבו הקונטרסין על זה דלאו מילתא היא דנקט אריא וגנבי שנראה לו עתה פשוט יותר שהוא בידי אדם וה"ה צינים פחים שבבית. ע"כ:

בית הבחירה למאירי מסכת נדה דף טז עמוד ב

לעולם יהא אדם זריז בקיום תורה ומצותיה ואל ינצל עצמו בגזירת מערכות עליונות שכבר נתנה בחירה בידו של אדם לעשות טובה או רעה מלבו וכדכתוב מפי עליון לא תצא הרעות והטוב והתורה אמרה ראה נתתי לפניך את החיים ואת הטוב וכו' והוא שאמר הכל בידי שמים ר"ל הדברים שהונחו בטבע כגון להיות ארוך או קצר לבן או שחור וכיוצא באלו חוץ מיראת שמים ר"ל קיום דרכי התורה והמצות שהבחירה בידו להכריח טבעו לקיימן הרי אמרו על כרחך אתה נוצר על כרחך אתה חי ולא אמרו על כרחך אתה חוטא או על כרחך אתה זוכה כמו שביארנו בילדותנו בחבור התשובה:

בית הבחירה למאירי מסכת חולין דף ז עמוד ב

מיסודי התורה הוא להיות האדם מתבונן (האדם) ומכיר שכל מה שיארע לו מאיזה מין של צרה הכל במשפט מצד עונש משפטי ישרו יתברך והוא שאמר אין אדם נוקף אצבעו מלמטה א"כ מכריזין עליו מלמעלה ויבא מזה שיפשפש במעשיו וישוב מדרכיו הרעים...

בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף קנו עמוד א

מפנות הדת ומיסודות האמונה להאמין שהבחירה ביד האדם בכל פעולותיו לעשות כרצון איש ואיש ואם נודע מדרך החכמה שממערכת הכוכבים באו בנוולד כחות וקנין מדות אם מכח היום אם מכח השעה כמו שתאמר דרך משל שהנולד במאדים יהיה לפי טבעו שופך דמים עד שאם יולד בן מלך באותה שעה ישפטו עליו מצד משפט הכוכב שיהיה בעל מלחמות ונוצח והורג ואם הוא מבני הפחותים יורו עליו שיהיה טבח וקצב וכיוצא באלו וכן בשאר הכוכבים על הדרך שהתבאר משפטיהן הכלליים והפרטיים בספרי החכמות מ"מ יש להאמין שכל זה לא ימנע הבחירה ממנו ולא יקרא בזה מוכרח רק חוטא בבחירה ורצון מפני שהשם נתן בידו בחירה להכריח טבע תולדתו וגדרי הדת ישיבוהו מטבעו למשול בעצמו לבלתי לכת אחרי עקבות תולדתו ויוכל לבחור בעצמו דרך אחרת בזולת טבע תולדתו במעט עמל והשתדלות וכונת התורה באחד מחלקיה סובבת על ענין זה כמו שתאמר דרך משל שאם הוא כילי בטבעו ומאמץ את לבבו וקופץ את ידו הנה מצות הצדקה ונתינת התרומות והמעשרות ודומיהן ירגילוהו להעתק טבעו וכן אם יהיה לפי טבעו תר אחר לבבו ואחר עיניו בדברים המגונים הנה גדרי הדת יגדרו דרכיו באיסורי העריות ומניעת חברת שאר האומות עד שגם באשת חיקו ישימו לו גבול חוק בל יעברנהו וכן בכל המדות אחת לאחת וכן צריך להאמין שהתפלות והזכויות והצדקות ישנו הנגזר עליו לפי מהלכות הכוכבים לטוב גם ממות לחיים מיגון לשמחה ומאבל ליום טוב ובאו בסוגיא זו דברים יורו על זאת האמונה ואמרו דרך כלל אין מזל לישראל ורוצה בשם ישראל הגדור בדרכי הדת ואל תביט למאמר האומר יש מזל לישראל שפעמים היו קצת חכמים נבוכים בראותם העדר הסדור באופני עונש וגמול בני אדם כמאמר האומר חיי בני ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא וסופר במקומו שלא הביאו לומר כן אלא מה שראה למי שהיה צדיק וחכם וחסיד וראהו קשה יום ובלתי מצליח באלו הענינים... וכל זה הוראה שאינם אלא מאמרים נאמרים לפי מה שהיו רואים בעצמם או בזולתם מקשי יומם עם דעתם צדקתם ותומת יושרם אבל המאמר הכללי שאין מזל לישראל ר"ל שאמונת הגמול והעונש יכריח הכל והוא שהעידו בסוגיא זו שאירע להם שבחנו ונתברר להם שבאו עד שערי מות ושנודע להם כן מצד הוברי שמים החוזים בכוכבים וניצולו בזכות הצדקה... וכבר הארכנו בעיקרי אמונות אלו בילדותנו בחיבור התשובה:

בית הבחירה למאירי מסכת שבת דף נה עמוד א

מעיקרי הדת להאמין שכל מה שיקרה לאדם מטוב ועד רע הכל מושגח מאתו ית' השגחה פרטית מצד פעולות האדם ולא יבלבל זה מה שנראה מהעדר הסדור למראית עינינו בענין צדיק ורע לו רשע וטוב לו וכן מאמר מקרה אחד לצדיק ולרשע הנאמר גם כן למראה עינינו שאופני המשפט נעלמים ממנו ולא נדע במה יענש זה ובמה יגמל זה שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אם לגמול אם לעונש והוא שאמרו אין מיתה בלא חטא ואין ייסורין בלא עון ואל יבהילך מאמר ד' מתו בעטיו של נחש ר"ל מה שנקנסה מיתה בסיבת הנחש והונחה בטבע שלא נאמר בטבע אלא דרך הפלגה למיעוט עונותיהם עד שלא היו ראויים לעלות במאזנים ואף זו לא נאמרה אלא למראה עיני בשר ודם ומי יודע לבות בני האדם עד שיחלצוהו דברי פינו וישללוהו מכל חטא ונמצאת מכחיש מאמר אין אדם שלא יחטא וכן אין אדם צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא ואע"פ שנשאר דעת האומר כן בתיובתא אין עיקרי האמונות תלויות בראיות של פשוטי מקראות ואגדות וכבר ידעת שאין משיבין באגדה ומה נכבד מאמר אף משה ואהרן בחטא מתו מכאן ואילך ימחלו האחרים על כבודם:

שמונה פרקים לרמב"ם פרק ח הפרק השמיני - בטבע האנושי.

לא יתכן שיהיה האדם בטבע, מתחילת ברייתו, בעל מעלה, ולא בעל חסרון, כמו שלא יתכן שיהיה האדם בטבע בעל מלאכה מן המלאכות המעשיות. אבל יתכן שיהיה בטבע מוכן אל מעלה או אל פחיתות, בשיהיו פעולות זו קלות עליו מפעולות זולתה...

ואמנם בארתי לך זה, כדי שלא תחשוב לאמיתיות אותן ההזיות שיבדון בעלי גזירת הכוכבים, באשר הם טוענים כי מולדות בני האדם ישימום בעלי מעלה או בעלי פחיתות, ושהאדם מוכרח על אותן הפעולות דוקא. אבל אתה דע, כי דבר מוסכם עליו מתורתנו ומפילוסופית יון, כמו שאימתו טענות האמת, שמעשי האדם כולם מסורים אליו, אין כופה עליו בהם, ולא מושך לו מבחוץ בשום פנים, שיטהו אל מעלה או פחיתות; אלא אם כן תהיה הכנה מיזגית בלבד, כמו שבארנו, שיקל בגללה דבר או יקשה, אבל שיחוייב או ימנע - אין בשום פנים. ואילו היה האדם מוכרח על מעשיו - היו בטלים הצוו וההזהרה התוריים, והיה כל זה שוא גמור, הואיל ואין בחירה לאדם במה שיעשה. וכמו כן היה מתחייב ביטול הלימוד, והחינוך, ולמידת המלאכות כולן, כל זה היה הבל, הואיל והאדם אין מנוס לו בהכרח, בגלל מושכו מבחוץ, לשיטת מי שסובר כן, ממעשה פלוני שיעשהו, וממדע פלוני שידעוהו, וממידה פלונית שתיקנה לו. והיה השכר והעונש גם כן עוול גמור, הן ממנו קצתנו לקצתנו, והן מה' לנו. לפי שזה שמעון ההורג לראובן, אם היה זה כפוי ומוכרח להרוג, וזה כפוי ומוכרח ליהרג - למה נענוש את שמעון? ואיך יתכן גם כן עליו יתעלה, צדיק וישר, שיענישוהו על מעשה שאין מנוס לו מעשותו, ואפלו השתדל שלא יעשהו לא היה יכול? והיו גם כן בטילות ההכנות כולן עד האחרונה שבהן, מבניית הבתים, וקניית המזון, והבריחה בעת הפחד, וזולת זה, כי אשר נגזר שיהיה - אין מנוס מהיותו. וזה כולו שוא ושקר גמור, ונגד המושכל והמורגש, והריסת חומת התורה, ויחוס עוול לה' יתעלה, חלילה לו מזה...

אבל הלשון הנמצא לחכמים, והוא אומרם: "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" - הרי הוא אמת, ומכוון אל מה שזכרנו, אלא שהרבה יטעו בו בני אדם, ויחשבו בקצת מעשי האדם הבחיריים - שהוא מוכרח עליהם, כגון הזיווג לפלונית, או היות זה הממון בידו. וזה אינו אמת, כי זאת האשה, אם היתה לקיחתה בכתובה וקידושין, והיא מותרת, ונשאה לפריה ורביה - הרי זו מצוה, וה' לא יגזור בעשיית מצוה; ואם היה בנשואיה פגם - הרי היא עבירה, וה' לא יגזור בעבירה. וכן זה אשר גזל ממון פלוני, או גנבו, או מעל וכחש ונשבע לו בממונו, אם נאמר שה' גזר על זה שיגיע לידו זה הממון ושיצא מיד זה האחר - הנה כבר גזר בעבירה. ואין הדבר כן, אלא כל מעשי האדם הבחיריים - בהם בלא ספק ימצאו המשמעת והמרי. כי כבר בארנו בפרק השני, שהציווי והאזהרה התוריים אמנם הם במעשים אשר לאדם בחירה בהם אם יעשה או לא יעשה, ובזה החלק מן הנפש תהיה יראת שמים, ואינה בידי שמים, אלא היא מסורה לבחירת האדם, כמו שבארנו. ואם כן, אומרם 'הכל' - אמנם ירצו בו הדברים הטבעיים, אשר אין לאדם בחירה בהם, כגון היותו ארוך או קצר, או רדת מטר או בצורת, או הפסד אויר או בריאותו, וכיוצא בזה מכל מה שבעולם, חוץ מתנועות האדם ומנוחותיו...

ואמנם המאמר המפורסם אצל בני אדם, ואפשר למצוא בדברי החכמים ובלשונות הכתובים כמותו, והוא שעמידת האדם וישיבתו וכל תנועותיו בחפץ ה' יתעלה וברצונו - הרי הוא מאמר אמיתי, אבל על אופן מסוים. וזה כמי שהשליך אבן אל האויר, ונפלה למטה, שאומרנו בה כי ברצון ה' נפלה למטה - מאמר אמיתי, לפי שה' רצה שתהיה הארץ כולה במרכז, ולכן בכל עת שיושלך ממנה חלק למעלה - הרי הוא יתנועע אל המרכז. וכן כל חלק מחלקי האש יתנועע למעלה, ברצון אשר היה שתהיה האש מתנועעת למעלה. לא שה' רצה עתה, בעת תנועת זה החלק מן הארץ, שיתנועע למטה.

ובזה חולקים 'המדברים', לפי ששמעתיים אומרים, שהרצון בכל דבר בעת אחר עת תמיד. ולא כן נאמין אנחנו, אלא הרצון היה בששת ימי בראשית, והדברים כולם נמשכים על טבעיהם תמיד, כמו שאמר: +קהלת א, ט+ "מה שהיה הוא שיהיה", +קהלת ג, טו+ "ואשר להיות כבר היה", +קהלת א, טז+ "אין כל חדש תחת השמש". ומפני זה הוצרכו החכמים לומר שכל המופתים היוצאים ממנהגו של עולם, אשר היו, ואשר יועד בהם שיהיו, כולם קדם הרצון בהם בששת ימי בראשית, והושם בטבע הדברים ההם אז, שיתחדש בהם מה שהתחדש. וכאשר התחדש בזמן הראוי - חשבו בו שהוא דבר שקרה עתה, ואינו כן. וכבר הרחיבו בזה הענין הרבה במדרש קהלת וזולתו. ומאמרם בזה הענין: "עולם כמנהגו הולך". ותמצאם תמיד בכל דבריהם, עליהם השלום, יברחו מתת הרצון בדבר אחר דבר ובעת אחר עת.

ועל זה האופן ייאמר באדם כשיקום וישב - שברצון ה' קם וישב, כלומר, שהוא שם בטבעו, בעיקר מציאות האדם, שיקום וישב בבחירתו. לא שהוא רצה עתה בעת קומו שיקום ושלא יקום, כמו שלא רצה עתה בעת נפילת זו האבן שתפול ושלא תפול...

וכאשר חוייב זה במציאות האדם, רצוני לומר, שיעשה בבחירתו פעולות הטוב והרע כאשר ירצה, חוייב ללמדו דרכי הטוב, ושיצוהו, ויזרהו, וייענש, ויקבל שכר, והיה כל זה צדק. והתחייב להרגיל נפשו בפעולות הטובות עד שייקנו לו המעלות, ולהתרחק מן הפעולות הרעות עד שיסורו ממנו הפחיתויות, אם היה שכבר נקנו. ולא יאמר: כבר הגיעו למצב שאי אפשר שישתנו, מפני שכל מצב אפשר לשנותו, מן הטוב לרע ומן הרע לטוב, והוא הבוחר בזה. ולפי זה הענין, ובגללו, הבאנו כל מה שזכרנוהו מענין המשמעת והמרי...

ולא תחוייב לנו גנות באומרנו כי ה' פעמים יענוש האדם בשלא ישוב, ולא יניח לו לבחור בתשובה. לפי שהוא יתעלה יודע החטאים, וחכמתו וצדקו יחייבו שיעור העונש, שפעמים יענוש בעולם הזה בלבד, ופעמים יענוש בעולם הבא בלבד,

ופעמים יענוש בשני העולמות יחד. ויתחלף עונשו בעולם הזה: פעמים יענוש בגוף, או בממון, או בשניהם יחד. **וכמו שיבטל קצת תנועות האדם הבחירות על צד העונש,** כגון שיבטל ידו מן התפילה, כמו שעשה בירבעם, או עינו מן הראיה, כמו שעשה באנשי סדום הנאספים על לוט - **כן יבטל ממנו בחירת התשובה,** כדי שלא יתעורר אליה בשום פנים, ויאבד בחטאו. **ואין אנו צריכים לדעת חכמתו, עד שנדע למה ענש זה בזה האופן מן העונש,** ולא ענשו באופן האחר, כמו שלא נדע מה הסיבה אשר גרמה שהיתה לזה המין זאת הצורה, ולא היתה לו צורה אחרת. **אבל הכלל: +דברים לב, ד+ "כי כל דרכיו משפט", ויענוש החוטא כפי חטאו, ויגמול המיטיב כפי הטבתו...**

ואלו הפסוקים המסופקים בתורה ובמקרא, הגורמים לדמות שה' יכריח על המרי - הנה כבר בארנו עניינם בלי ספק, והוא ביאור נכון עם חוזק ההתבוננות. ונשארנו על עיקרנו, כי האדם - בידו המשמעת והמרי, והוא הבוחר במעשיו, מה שירצה לעשותו יעשהו, ומה שירצה שלא לעשותו לא יעשהו, אלא אם כן יענשוהו ה' על חטא שחטא בשיבטל רצונו, כמו שבארנו. וכי קנין המעלות והפחיתות בידו, ולפיכך ראוי לו להשתדל ולזרז עצמו בקנין המעלות, הואיל ואין לו מעורר שיעוררהו אליהן מבחוץ, והוא אומרם במוסרי זאת המסכתא: "אם אין אני לי מי לי"...

רמב"ם הלכות תשובה פרק ה

הלכה א

רשות לכל אדם נתונה אם רצה להטות עצמו לדרך טובה ולהיות צדיק הרשות בידו, ואם רצה להטות עצמו לדרך רעה ולהיות רשע הרשות בידו, הוא שכתוב בתורה הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע, כלומר הן מין זה של אדם היה יחיד בעולם ואין מין שני דומה לו בזה הענין שיהא הוא מעצמו בדעתו ובמחשבתו יודע הטוב והרע ועושה כל מה שהוא חפץ ואין מי שיעכב בידו מלעשות הטוב או הרע וכיון שכן הוא פן ישלח ידו.

הלכה ב

אל יעבור במחשבתך דבר זה שאומרים טפשי אומה"ע ורוב גולמי בני ישראל שהקב"ה גוזר על האדם מתחלת ברייתו להיות צדיק או רשע, אין הדבר כן אלא כל אדם ראוי לו להיות צדיק כמשה רבינו או רשע כירבעם או חכם או א סכל או רחמן או אכזרי או כילי או שוע וכן שאר כל הדעות, ואין לו מי שיכפהו ולא גוזר עליו ולא מי שמושכו לאחד משני הדרכים אלא הוא מעצמו ומדעתו נוטה לאי זו דרך שירצה....

הלכה ג

ודבר זה עיקר גדול הוא והוא עמוד התורה והמצוה שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים, וכתוב ראה אנכי נותן לפניכם היום, כלומר שהרשות בידכם וכל שיחפוץ האדם לעשות ממעשה בני האדם עושה בין טובים בין רעים, ומפני זה הענין נאמר מי יתן והיה לבבם זה להם, כלומר שאין הבורא כופה בני האדם ולא גוזר עליהן לעשות טובה או רעה אלא הכל מסור להם.

הלכה ד

אילו האל היה גוזר על האדם להיות צדיק או רשע או אילו היה שם דבר שמושך את האדם בעיקר תולדתו לדרך מן הדרכים או למדע מן המדעות או לדעה מן הדעות או למעשה מן המעשים כמו שבודים מלבם הטפשים הוברי שמים היאך היה מצוה לנו על ידי הנביאים עשה כך ואל תעשה כך הטיבו דרכיכם ואל תלכו אחרי רשעכם והוא מתחלת ברייתו כבר נגזר עליו או תולדתו תמשוך אותו לדבר שאי אפשר לזוז ממנו, ומה מקום היה לכל התורה כולה ובאי זה דין ואיזה משפט נפרע מן הרשע או משלם שכר לצדיק, השופט כל הארץ לא יעשה משפט, ואל תתמה ותאמר היאך יהיה האדם עושה כל מה שיחפוץ והיו מעשיו מסורים לו וכי יעשה בעולם דבר שלא ברשות קונו ולא חפצו והכתוב אומר כל אשר חפץ ה' עשה בשמים ובארץ, דע שהכל כחפצו יעשה ואף על פי שמעשינו מסורין לנו, כיצד כשם שהיוצר חפץ להיות האש והרוח עולים למעלה והמים והארץ יורדים למטה והגלגל סובב בעיגול וכן שאר בריות העולם להיות כמנהגן שחפץ בו, ככה חפץ להיות האדם רשותו בידו וכל מעשיו מסורין לו ולא יהיה לו לא כופה ולא מושך אלא הוא מעצמו ובדעתו שנתן לו האל עושה כל שהאדם יכול לעשות, לפיכך דנין אותו לפי מעשיו אם עשה טובה מטיבין לו ואם עשה רעה מריעין לו, הוא שהנביא אומר מידיכם היתה זאת לכם, גם המה בחרו בדרכיהם, ובענין זה אמר שלמה שמח בחור בילדותך ודע כי על כל אלה ב יביאך האלהים במשפט, כלומר דע שיש בידך כח לעשות ועתיד אתה ליתן את הדין.

הלכה ה

שמה תאמר והלא הקדוש ברוך הוא יודע כל מה שיהיה וקודם שיהיה ידע שזה יהיה צדיק או רשע או לא ידע, אם ידע שהוא יהיה צדיק אי אפשר שלא יהיה צדיק ואם תאמר שידע שיהיה צדיק ואפשר שיהיה רשע הרי לא ידע הדבר על בוריו, דע שתשובת שאלה זו ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים וכמה עיקרים גדולים והררים רמים תלויים בה אבל צריך אתה לידע ולהבין בדבר זה שאני אומר, כבר בארנו בפ' שני מהלכות יסודי התורה שהקב"ה אינו יודע מדיעה שהיא חוץ ממנו כבני אדם שהם ודעתם שנים, אלא הוא יתעלה שמו ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכשם שאין כח באדם להשיג ולמצוא אמתת הבורא שנאמר כי לא יראני האדם וחי אין כח באדם להשיג ולמצוא דעתו של בורא, הוא שהנביא אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי, וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הברואים והמעשים אבל ג נדע בלא ספק שמעשה האדם ביד האדם ואין הקדוש ברוך הוא מושכו ולא גוזר עליו לעשות כך, ולא מפני קבלת הדת בלבד נודע דבר זה אלא בראיות ברורות מדברי החכמה, ומפני זה נאמר בנבואה

שדנין את האדם על מעשיו כפי מעשיו אם טוב ואם רע וזה הוא העיקר שכל דברי הנבואה תלויין בו. +/השגת הראב"ד/ וכיון שכן הוא אין בנו כח לידע היאך ידע הקדוש ברוך הוא כל הברואים ומעשה ידיהם. א"א לא נהג זה המחבר מנהג החכמים שאין אדם מתחיל בדבר ולא ידע להשלימו והוא החל בשאלות קושיות והניח הדבר בקושיא והחזירו לאמונה וטוב היה לו להניח הדבר בתמימות התמימים ולא יעורר לבם ויניח דעתם בספק ואולי שעה אחת יבא הרעור בלבם על זה, ואף על פי שאין תשובה נצחת על זה טוב הוא לסמוך לו קצת תשובה ואומר, אם היו צדקת האדם ורשעתו תלויים בגזירת הבורא ית' היינו אומרים שידיעתו היא גזירתו והיתה לנו השאלה קשה מאד ועכשיו שהבורא הסיר זו הממשלה מידו ומסרה ביד האדם עצמו אין ידיעתו גזירה אבל היא כידיעת האצטגנינים שיודעים מכה אחר מה יהיו דרכיו של זה והדבר ידוע שכל מקרה האדם קטן וגדול מסרו הבורא בכח המזלות אלא שנתן בו השכל להיותו מחזיקו לצאת מתחת המזל והוא הכח הנתון באדם להיותו טוב או רע והבורא יודע כח המזל ורגעיו אם יש כח בשכל להוציא לזה מידו אם לא וזו ידיעה אינה גזירה, וכל זה איננו שוה. +

שו"ת הרמב"ם הלכות תשובה פרק ה

[א] (לר' עובדיה גר צדק) **שאלה על הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים (ברכות ל"ג ב).**

תשובה על מה שאמרת אתה כי כל מעשה [בני] האדם אינם בגזירה מלפני הבורא יתעלה הוא האמת שאין בו דופי ולפיכך נותנים לו שכר אם הלך בדרך טובה ונפרעין ממנו אם הלך בדרך רעה וכל מעשה בני האדם בכלל יראת שמים הם וסוף כל דבר ודבר ממעשה בני האדם בא לידי מצוה או עבירה וזה שאמרו רז"ל הכל בידי שמים במנהגו של עולם ותולדותיו וטבעו כגון מיני אילנות וחיות ונפשות ומדעות וגלגלים ומלאכים הכל בידי שמים, וכבר הרחבנו בפ' מסכת אבות (פ' ד' משנה כ"ב) ענין זה והבאנו ראיות. וכן בתחלת החבור הגדול אשר חברנו בכל המצות. וכל המניח דברים שביארנו שהם בנויים על יסודי עולם והולך ומחפש בהגדה מן ההגדות או במדרש מן המדרשים או מדברי אחד מן הגאונים ז"ל עד שימצא מלה אחת ישיב בה על דברינו שהם דברי דעת ותבונה אינו אלא מאבד עצמו לדעת ודי לו מה שעשה בנפשו.

וזה שאמר לך רבך בת פלוני לפלוני וממון של פלוני לפלוני אם גזרה השוה בכל היא זאת והדברים כפשוטן. למה נאמר בתורה פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה ואיש אחר יחללנו. וכי יש בעולם בעל דעה יסתפק לו דבר זה אחר מה שכתוב בתורה. אלא כך ראוי למי שהוא מבין ולבו נכון לטול דרך האמת שישים ענין זה המפורש בתורה עיקר ויסוד שלא יהרוס בנין ויתד התקועה אשר לא תמוט וכשימצא פסוק מדברי הנביאים או דבר מדברי רז"ל חולק על עיקר זה וסותר ענין זה ידרוש ויבקש בעין לבו עד שיבין דברי הנביא או החכם אם יצאו דבריהם מכוונים בענין המפורש בתורה הרי מוטב ואם לאו יאמר דברי הנביא הזה או דברי חכם זה איני יודע אותם. ודברים שבגו הם ואינם על פשוטיהם. וזה שאמר החכם בתו של פלוני לפלוני דרך שכר או דרך פורענות הוא זה. שאם זה האיש או זאת האשה עשו מצוה שראוי ליתן שכרה בהם זיווג יפה ומשובח הקדוש ברוך הוא מזווג זה לזה. וכן אם ראוי ליפרע מהם בזיווג שיהיה בו קטטה ומלחמה תמיד מזווג. וזה כענין שאמרו רז"ל אפילו ממזר אחד בסוף העולם וממזרת אחת בסוף העולם הקדוש ברוך הוא מביאן ומזווגן זה לזה ואין דבר זה השוה לכל אלא לאלו שנתחייבו או שזכו כמו שישר בעיני אלהים יתעלה. וכל אלו הדברים הם בנויים על מה שפירשנו בפירוש משנת אבות (שם) כמו שהבנת. וחכם גדול אתה ולב מבין יש לך שהבנת הדברים וידעת דרך הישרה. וכתב משה ב"ר מימון זצ"ל (ועי' סוטה ב. ירושלמי קדושין פ"ג ה"ב, שמונה פרקים פ"ח).

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק יז

דעות בני אדם בהשגחה, חמש דעות, והם כלם קדומות, ר"ל שהם דעות נשמעו מזמן הנביאים מעת הגלות התורה האמתית המאירה לאלו המחשכים כלם:

הדעת הא' הוא מאמר מי שחשב שאין השגחה כלל בדבר מן הדברים בכל זה המציאות, ושכל מה שבו מן השמים, ומה שבתוכם, נופל במקרה וכאשר יזדמן, ואין שם כלל לא מסדר ולא מנהיג ולא משגיח בדבר, וזה דעת אפיקורוס, והוא ג"כ אומר בחלקים, ורואה שהם מתערבים כאשר יזדמן ויתהוה מהן מה שיקרה, וכבר אמרו זה הדעת הכופרים מישראל, והם הנאמר עליהם כחשו בה' ויאמרו לא הוא, וכבר באר אריסט"ו במופת שקרות זה הדעת, ושהדברים כלם אי אפשר היותם במקרה, אבל יש מסדר ומנהיג להם, וכבר דברנו מזה מעט במה שקדם:

הדעת הב' דעת מי שיחשוב, שקצת הדברים יש בהם השגחה והם בהנהגת מנהיג וסדר מסדר, וקצתם נעזב ומונח אל המקרה, וזה דעת אריסט"ו... ואשר האמינו זה הדעת ממי שיצא מכלל תורתנו הם האומרים עזב ה' את הארץ:

הדעת הג' הוא הפך זה הדעת השני, והוא דעת מי שרואה שאין בכל המציאות דבר במקרה כלל, לא כללי ולא פרטי, אבל הכל ברצון וכונה והנהגה, ומבואר הוא שכל מי שינהיג כבר ידע, וזאת היא כת האשעריאה מן הישמעאלים, והתחייבו לזה הדעת הרחקות עצומות וסבלום וקבלו אותם, והוא שהם יודו לאריסט"ו מה שיחשבהו מההשוואה בין נפילת העלה ומות האיש, אמרו כן הוא, אבל לא נשבה הרוח במקרה אבל השם הניעה, ולא הרוח הפילה העלים אבל כל עלה נפל בגזרה מן השם והוא אשר הפילו עתה בזה המקום, ואי אפשר שיתאחר זמן נפילתו או יקדם וא"א נפילתו בזולת זה המקום, כי זה כולו נגזר מקדם. והתחייב להם לפי זה הדעת שיהיו תנועות בעלי חיים ומנוחותיו נגזרות, ושהאדם אין יכלת בידו כלל לעשות דבר או להניח עשותו, ויתחייב לזה הדעת ג"כ שיהיה טבע האפשר בטל באלו הענינים, ושהיו אלו הדברים כלם, אם מחוייבים או נמנעים, וקבלו זה ואמרו שאלו אשר נקראם אפשריים, כעמידת ראובן ובא שמעון הם אפשריים בערך אלינו, אמנם כשיערכו לשם ית' אין אפשרות בהן כלל, אבל מחוייב או נמנע. ויתחייב מזה הדעת ג"כ שיהיה ענין התורות בלתי מועיל כלל, אחר שהאדם אשר לו נתנה כל תורה לא יוכל לעשות דבר, לא לקיים מה שצווה בו ולא להזהר ממה שהוזהר ממנו, ואמרה זאת הכת שהוא ית' כן רצה, שישלח, ויצוה, ויזהיר, ויעד, ויירא, ואף על פי שאין יכולת בידו, ויתכן שיעמוס עלינו לעשות הנמנעות, ואפשר שנקיים המצוה ונענש, ונמרה אותו ונגמל טוב, ויתחייב לפי זה הדעת ג"כ שלא תהיה תכלית כוונה לפעולותיו ית', וסבלו כובד אלו ההרחקות כולם בעבור שימלט להם הדעת ההוא, עד כשנראה איש נולד סומא או מצורע, אשר לא נוכל לומר שקדם לו חטא שהתחייב בו זה, יאמר שכן רצה השם, וכשנראה החסיד העובד שנהרג ביסורין, יאמר כן רצה ה' ואין עול בזה, כי ראוי להם בחק השם יתעלה שייסר בייסורין מי שלא חטא ויגמול טוב לחוטא, ומאמריהם באלו הדברים מפורסמים:

הדעת הד' דעת מי שחשב שלאדם יכולת, ולזה ימשך מה שבא בתורה מן המצוה והאזהרה והגמול והעונש לפי דעת אלו על סדר, ויראו שפעולות השם כולם נמשכים אחר החכמה, ושלא יתכן לו עול ושלא יענש מטיב, והמעתיז"ל א"א גם כן הם על זה הדעת, ואף על פי שיכולת האדם אינם אצלם גמורה, והם גם כן יאמינו שהוא יתעלה יודע בנפילת העלה ההוא וברמיסת הנמלה ההיא, ושהשגחתו בכל הנמצאות, והתחייבו לזה הדעת גם כן הרחקות, ודברים סותרים זה את זה. אמנם ההרחקה היא, היות קצת אישי בני אדם נולד בעל מום והוא לא חטא, אמרו שהוא נמשך אחר חכמתו, וזהו הטוב לאיש הזה משיהיה כך שיהיה בריא, ואנחנו נסכל /נסבל/ ההטבה ההיא, ואין זה על צד הענש לו אבל על צד ההטבה אליו, וכן יענוש בההרג החסיד שהוא להרבות גמולו בעולם הבא, עד שהגיע באלו שנאמר להם ולמה ישר השם משפטיו באדם ולא ישרם בזולתו, ובאי זה חטא נשחט החי הזה הבלתי מדבר, וסבלו מן ההרחקה, שאמרו שזה היה הטוב לו עד שיגמלוהו השם בעולם הבא, עד שהריגת הפרעוש והכנה יתחייב שיהיה להם בעבורה גמול מאת השם, וכן זה העכבר בלתי אשם אשר טרפו חתול או נץ, אמרו שכן גזרה חכמתו בחק זה העכבר, והוא יגמלוהו על שקרה אותו בעולם הבא, ואין ראוי אצלי לגנות אחד מאנשי השלש כתות בהשגחה, כי כל אחד מהם הביאנו הכרח גדול למה שאמר אריסטו"ו נמשך אחר הנראה מטבע המציאות, וכת האשעריא"ה ברחו מיחס להש"י סכלות בדבר, ולא יתכן אצלם שיאמר שידע זה הפרט או החלק וסכל זה, והתחייבו ההרחקות ההם וסבלום וכת המעתיז"ל א"א גם כן ברחו מלייחס לו יתעלה עול ואון, וגם לא ישר אצלם להכחיש השכל הנברא עם האדם, עד שיאמר שהכאבת מי שאין חטא עליו אין עול בה, וגם יא ישר אצלם גם כן שיהיה שליחות הנביאים כולם ונתינת התורה ללא ענין מושכל, וסבלו גם כן מה שסבלוהו מן ההרחקות ההם, ונתחייב להם הסתירה, ר"ל דברים סותרים זה את זה, מפני שהם מאמינים שהוא ית' ידע כל דבר, ושהאדם בעל יכולת, וזה יביא למה שיתבאר במעט התבוננות שהוא סתירה:

והדעת הה' והוא דעתנו רוצה לומר תורתנו, ואני אודיעך ממנו מה שכתוב בספרי נביאינו בו, והוא אשר יאמינוהו המון חכמינו, ואגיד לך אחר כן עוד מה שיאמינוהו קצת האחרונים מעמנו, ואודיעך גם כן מה שאמינוהו אני בו, ואומר. פנת תורת משה רבינו ע"ה וכל מי שנמשך אחריה, היא שהאדם בעל יכולת גמורה, ר"ל שהוא בטבעו ובבחירתו וברצונו יעשה כל מה שיוכל האדם לעשותו, מבלתי שיברא לו דבר מתחדש כלל, וכן כל מיני בעלי חיים שאינם מדברים יתנועעו ברצונם, וכן רצה ה' יתעלה, ר"ל שמרצונו הקדום מאין תחלה, שיהיה כל בעל חי מתנועע לרצונו, ושיהיה האדם בעל יכולת על מה שירצהו, או יבחרו ממה שיוכל עליו, וזאת פנה לא נשמע כלל באומתנו ובאנשי תורתנו חולק עליה, וכן מכלל פנת תורת מרע"ה שהוא יתעלה לא יתכן עליו העול בשום צד מן הצדדין, ושכל מה שיבא לאדם מן הרעות והמכות או ישיגם מן הטובות לאיש אחד או לקהל, הכל הוא על צד הדין, והיותו ראוי במשפט הישר אשר אין עול בו כלל, ואפילו אם נכנס קוץ ביד אדם והוציאו מיד לא היה רק על צד העונש לו, ואלו השיג למעט הנאה היה גמול לו, וכל זה בדין, והוא אמרו עליו יתעלה כי כל דרכיו משפט, אלא שאנחנו נסכל אופני הדין ההוא. הנה כבר התבאר לך אלו הדעות, והוא שכל מה שתראה מעניני בני אדם המתחלפים, יחשוב אריסטו"ו שהוא במקרה גמור, ויחשבו האשעריא"ה שהוא נמשך לרצון לבד, ותחשוב כת המעתיז"ל א"א שהוא נמשך לחכמה, ונחשוב אנחנו שהוא נמשך אחר הראוי לאדם לפי פעולותיו, ומפני זה הוא אפשר אצל כת האשעריא"ה, שייסר השם ביסורין החסיד הטוב בעוה"ז, ויעמידהו עולמית באש אשר יאמר בעולם הבא, ויאמר שכן רצה השם, ויראה המעתיז"ל א"א שזה עול, ושזה אשר הוכח במכאוב ואפילו הנמלה כמו שזכרתי לך יש לה גמול, והיות זה מוכח ומיוסר עד שיגמל נמשך אחר חכמתו. ואנחנו נאמין שכל אלו הענינים האנושיים הם כפי הדין, והשם חלילה לו מעול, לא יענוש אחד ממנו אלא המחוייב והראוי לעונש, זהו הכתוב בתורת מרע"ה כי הכל נמשך אחר הדין, ועל זה הדעת נמשכו דברי המון חכמינו ז"ל, שאתה תמצאם אומרים בביאור אין מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, ואמרו במדה שאדם מודד בה מודדין לו, זה לשון המשנה... ובא בדברי החכמים ז"ל תוספת אחת שלא באה במה שכתוב בתורה, והוא מאמר קצתם יסורין של אהבה, והוא שלפי זה הדעת אפשר שיחולו באדם מכות ללא פשע קודם אבל להרבות גמולו, וזהו גם כן דעת כת המעתיז"ל ה', ואין פסוק בתורה לזה הענין, ולא יטעון עניני הנסיון, והאלהים נסה את אברהם, ואמרו ויענך וירעיבך וגו'. כי הנה תשמע אחר זה הדברים בו, ולא נכנסה תורתנו כלל אלא בעניני בני אדם, אמנם ענין זה הגמול לבעל חיים שאינו מדבר, לא נשמע כלל באומנתנו לפנינו, וגם חכמי התלמוד לא זכרוהו כלל, אבל קצת האחרונים מן הגאונים ז"ל כאשר שמעוהו מכת המעתיז"ל ה' ישר בעיניהם והאמינוהו. ואשר אמינוהו אני בזאת הפנה ר"ל בהשגחה האלהית, הוא מה שאספר לך, ואיני נסמך בזאת האמונה אשר אספרה למה שהביאני אליו המופת, אבל אסמך בה למה שהתבאר אצלי שהוא כוונת תורת השם וספרי הנביאים, וזה הדעת אשר אמינוהו הוא יותר מעט ההרחקות מן הדעות הקודמים, ויותר קרוב אל ההקש השכלי, והוא שאני אאמין שההשגחה האלהית אמנם היא בזה העולם התחתון, ר"ל מתחת גלגל הירח, באישי מין האדם לבד, וזה המין לבדו הוא אשר כל עניני אישיו ומה ששייגם מטוב או רע נמשך אחר הדין, כמו שאמר כי כל דרכיו משפט, אבל שאר בעלי חיים וכל שכן הצמחים וזולתם, דעתי בהן דעת אריסטו"ו, לא אאמין כלל שזה העלה נפל בהשגחה בו, ולא שזה העכביש טרף זה הזבוב בגזרה מאת השם ורצונו האישי עתה... ואולם ההשגחה האלהית לפי דעתי ולפי מה שאני רואה, היא נמשכת אחר השפע האלהי, והמין אשר נדבק בו השפע ההוא השכלי, עד ששב בעל שכל ונגלה לו כל מה שהוא גלוי לבעל שכל, הוא אשר התחברה אליו ההשגחה האלהית ושערה לו כל פעולותיו על צד הגמול והעונש, אמנם אם טבעה הספינה ומה שבתוכה כמו שזכר ונפל הגג על מי שבבית, אם היה במקרה הגמור לא היה ביאת האנשים בספינה ושבת האחרים בבית במקרה לפי דעתנו, אבל ברצון אלהי לפי הדין במשפטיו אשר לא יגיעו דעותינו לידיעת סדרם... וכל מה שבא מעניני אברהם יצחק ויעקב עליהם השלום ראינו גמורה שההשגחה האישית נמצאת בבני אדם, אמנם שאר אישי בעלי חיים הענין בהם כמו שיראה אריסטו"ו באין ספק, ומפני זה היתה שחיטתם מותרת וגם מצווה בה, והותר להשתמש בהן בתועלותינו ככל אשר נרצה.

ספר מורה הנבוכים חלק ג פרק יח

ואחר מה שהקדמותיו מהיות ההשגחה מיוחדת במין האדם לבדו משאר מיני ב"ח, אומר כי כבר נודע שאין חוץ לשכל מין נמצא, אבל המין ושאר הכלליות דברים שכליים כמו שידעת, וכל נמצא חוץ לשכל אמנם הוא איש או אישים, וכשיודע זה יהיה נודע גם כן שהשפע האלהי הנמצא מדובק במין האדם, ר"ל השכל האנושי אמנם הוא מה שנמצא מן השכלים האישיים, והוא מה ששפע על ראובן ושמעון ולוי ויהודה, ואחר שהוא כן יתחייב לפי מה שזכרתיו בפרק הקודם, כי אי זה איש מאישי בני אדם שהשיג מן השפע ההוא חלק יותר גדול כפי הכנת החמר שלו וכפי התלמדו, תהיה ההשגחה עליו יותר בהכרח, אם ההשגחה היא נמשכת אחר השכל כמו שזכרתי, ולא תהיה אם כן ההשגחה האלהית בבני אדם כולם בשוה, אבל יהיה יתרון ההשגחה עליהם כיתרון שלמותם האנושי זה על זה, ולפי זה העיון יתחייב בהכרח שתהיה השגחתו בנביאים עצומה מאד ולפי מדרגותם בנבואה, ותהיה השגחתו בחסידים ובטובים כפי חסידותם וישרונם, אחר שהשעור ההוא משפע השכל האלהי הוא אשר שם דבר בפי הנביאים, והוא אשר ישר מעשיהם הטובים והשלים חכמות החסידים במה שידעו.

רמב"ן בראשית פרק יז

(א) אל שדי - ...ורבי אברהם פירשו בשם הנגיד ז"ל מגזרת שודד, כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים. וזהו הנכון, כי היא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו בה החכמים (ב"ר לה ד) "מדת הדין של מטה":
**וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים, להציל ממות נפשם, ולחיותם ברעב, ולפדותם במלחמה מיד חרב, ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות, וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו ג - מו) ובפרשת והיה כי תבא (דברים כח א - סח) בברכות ובקללות שכולם נסים הם, כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלהים, ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית, וכן כל היעודים שבתורה, אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת המזלות, אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים על ידי משה רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמון והבאר וזולתם, שהם מופתים משנים הטבע בפירסום, והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו:
ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד, ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם, שיהיה חלק ה' עמו, וברצונו ינהיגם, לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל:**

רמב"ן שמות פרק יג

ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ. וכאשר ירצה האלהים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשגיח ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלהים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה:
**ולכן יאמר הכתוב במופתים למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ (לעיל ח יח), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם. ואמר (שם ט ט) למען תדע כי לה' הארץ, להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין ואמר (שם ט יד) בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ. להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו, כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים. אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה: ...
ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכרינתו ענשו, הכל בגזרת עליון כאשר הזכרתי כבר (בראשית יז א, ולעיל ו ב).
ויתפרסמו הנסים הנסתרים בענין הרבים כאשר יבא ביעודי התורה בענין הברכות והקללות, כמו שאמר הכתוב (דברים כט כג כד) ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם, שיתפרסם הדבר לכל האומות שהוא מאת ה' בעונשם. ואמר בקיום וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. ועוד אפרש זה בעזרת השם (ויקרא כו יא):**

רמב"ן ויקרא פרק כו

(יא) ונתתי משכני בתוכם - ...והנה הברכות האלה כפי פשוטן, עם היותן רבות כלליות בענין המטר השובע והשלום ופריה ורבייה, אינן כמו הברכות שברך כבר בקצרה (שמות כג כה) וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, כי שם יבטיח במאכל ובמשתה, ושיהיה לברכה עד שלא יארע שום חולי בגופינו, ועל כן יהיו כלי הזרע שלמים ובריאים ונוליד כהוגן ונחיה ימים מלאים, כמו שאמר (שם פסוק כו) לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא, וכן אמר תחילה (שם טו כו) כי אני ה' רופאך. והטעם בזה, כי הברכות אף על פי שהם נסים, הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהם כאשר פירשתי (בראשית יז א). והם אפילו ליחיד העובד, כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלהיו, ישמרהו האל מן החולי והעקרות והשכול וימלא ימיו בטובה:
אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם, והן בהיות כל עמנו כלם צדיקים, ולכך יזכיר תמיד בכאן הארץ, ונתנה הארץ, לבטח בארצכם, שלום בארץ, מן הארץ, לא תעבור בארצכם וכבר בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסים, אין בטבע שיבאו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצות, ולא שיהיה הכל היפך מפני זרענו השנה השביעית:

ואף על פי שהם נסו נסתרים, שעולם כמנהגו נוהג עמהם, אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ. כי אם הצדיק האחד יחיה, ויסיר ה' מחלה מקרבו, וימלא ימיו, יקרה גם זה בקצת רשעים. אבל שתהיה ארץ אחת כולה, ועם אחד תמיד, ברדת הגשם בעתו, ושובע, ושלוה, ושלוה, ושלוה, ובריאות, וגבורה, ושברון האויבים, בענין שאין כמוהו בכל העולם, יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת. ועל כן אמר (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך: והיפך זה יהיה בקללות, בעונשי הארץ שאמר (פסוק יט) ונתתי את שמיכם כברזל, ועונשי החולי כמו שאמר (דברים כח נט) וחלאים רעים ונאמנים, שיקולל המאכל ויחליא, ויתפרסם הנס בהיותו תמיד קיים בכולם. על כן כתוב (שם כט כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ והיא ואת תחלואיה, שלא יתמהו באיש ההוא אשר רבצה בו כל האלה (שם פסוק יט), כי כן יהיה פעמים רבים כמנהגו של עולם בכל האומות שיבאו מקרים רעים באיש אחד, רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת (שם פסוק כג), כי כולם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו (שם פסוק כד) על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם:

והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות טו כו) כי אני ה' רופאך. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה, גם כי יקרה עון שיחלו לא ידרשו ברופאים רק בנביאים, כענין חזקיהו בחלותו (מ"ב כ ב ג). ואמר הכתוב (דהי"ב טז יב) גם בחליו לא דרש את ה' כי ברופאים, ואילו היה דבר הרופאים נהוג בהם, מה טעם שיזכיר הרופאים, אין האשם רק בעבור שלא דרש השם. אבל הוא כאשר יאמר אדם, לא אכל פלוני מצה בחג המצות כי אם חמץ:

אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו: וכך אמרו (ברכות סד א) כל עשרין ותרתין שנין דמלך רבה רב יוסף אפילו אומנא לביתיה לא קרא, והמשל להם (במדב"ר ט ג) תרעא דלא פתיח למצותא פתיח לאסיא. והוא מאמרם (ברכות ס א) שאין דרכם של בני אדם ברפואות אלא שנהגו, אילו לא היה דרכם ברפואות יחלה האדם כפי אשר יהיה עליו עונש חטאו ויתרפא ברצון ה', אבל הם נהגו ברפואות והשם הניחם למקרי הטבעים:

וזו היא כוננתם באמרם (שם) ורפא ירפא מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות, לא אמרו שנתנה רשות לחולה להתרפאות, אלא כיון שחלה החולה ובא להתרפאות כי נהג ברפואות והוא לא היה מעדת השם שחלקם בחיים, אין לרופא לאסור עצמו מרפואתו, לא מפני חשש שמא ימות בידו, אחרי שהוא בקי במלאכה ההיא, ולא בעבור שיאמר כי השם לבדו הוא רופא כל בשר, שכבר נהגו. ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרופ (שמות כא יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה. אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים:

ספר הכוזרי - מאמר חמישי אות א - כח

בצדק יאמין אפוא האחד כי הכל בגזרת האלוה ית' ובצדק יאמין אחר בבחירה ובמקרה בלא שיוציא את זו או את זה אל מחוץ לגזרת האלוה. ואם תרצה בכך תוכל לקרב לדעתך את ציור הענין הזה באמצעות החלקה שלפנינו המעשים הם אלוהיים או טבעיים מקריים או בחיריים אלהיים הם המעשים הבאים ישר מן הסבה הראשונה שאי אפשר להם להתקיים בשום אופן בלא סבה אחרת מלבד רצון האלוה ית' הטבעיים הם הבאים מסבות אמצעיות המכניות אותם ומביאות אותם אל שלמותם האחרונה כל עוד לא קם להם מונע מצדו של אחד משלשת החלקים האחרים המקריים באים גם הם מסבות אמצעיות אולם לא בטבע ולא בסדר ולא מתוך כונה כי אם במקרה אף אין בהם הכנה לשלמות שסופם להגיע אליה ולעמד אצלה וגם הם תלויים בשלשת החלקים האחרים ואלו הבחיריים סבתם היא רצון האדם שעה שהוא נמצא במצב הבחירה הבחירה היא עצמה מן הסבות האמצעיות ואף לה סבות המשתלשלות ועולות עד לסבה הראשונה.

מהרש"א חידושי אגדות מסכת עבודה זרה דף ה עמוד א

מי יתן והיה לבבם וגו' ה"ל לומר תן כו'. גם שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים מ"מ פשיטא דביד הקדוש ברוך הוא להטות לב בני אדם לטובה דכמה כתובים מורים ע"ז וכמ"ש לעיל וקאמר דמשה לא רמזה כו' דכתיב ולא נתן לכם לב לדעת וכו' דהיינו שרמזה להם שיש ביד הקדוש ברוך הוא לתת ולהטות לבם לטובה והם כפויי טובה ולא שאלו לו על כך אז כשא"ל מי יתן והיה וגו'

מהרש"א חידושי אגדות מסכת שבת דף קנו עמוד א

אין מזל לישראל כו'. כתבו התוס' והא כו' בני חיי ומזוני כו' אלא במזל כו' מ"מ ע"י זכות גדול משתנה כו' עכ"ל וק"ק דא"כ לר' חנינא דאמר יש מזל לישראל אפי' ע"י זכות גדול לא משתנה וכל יעודי התורה בברכות אם תשמעו ובקללות אם לא תשמעו אין מורין כן אלא שתולה בזכות ישראל או בחובתם וי"ל דודאי יעודי התורה נאמרו על כלל ישראל וזכות הרבים ודאי דאינו תולה במזל כלל ולא פליגי הכא אלא ביחיד דלר"ח מזל מחכים מזל מעשיר לאותו יחיד ור"י אמר דאין מזל לישראל אפי' ליחיד ולהכי הקשו התוס' מההיא דבני חיי ומזוני כו' דמיירי נמי ביחיד וכן ההוא דזכה מוסיפין לו איירי ביחיד ודמיית לר"י גוים יחתו ולא ישראל משמע ליה אפי' ישראל יחיד ובפ' הישן מוקי להאי קרא בזמן שישראל עושין רצונו של מקום דהיינו ע"י זכות משתנה כמ"ש התוס' ודו"ק:

באר שבע מסכת סוטה דף ב עמוד א

וגם מה שפירש רש"י (ד"ה איני) והא מקודם יצירתם שאין נודע רשעו וזכותו כו' וא"ת הכל גלוי לפניו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כו' (נדה טז, ב ע"ש בתוס'). **תמה אני טובא, פה קדוש יאמר דבר זה**, דהא חזקיה חזה דהוּו ליה בנין דלא מעלי (ברכות י, א) ורבים כמוהו, אלמא שאפילו דבר זה גלוי לפניו והוא מגלה לאחרים...ועוד דהא אשכחן שנודע רשעו וזכותו קודם היצירה אפילו ע"י הכרתה בת קול, כגון שמואל הרמתי כדאיתא במדרש ורבים כאלה. ועוד דהא הרבה דברים תלויין במזל, כדאיתא בשלהי שבת (קנו, א) מאן דאתיליד בצדק יהא צדקן במצות, מאן דאתיליד בשבתא מתקרי קדישא, מאן דאתיליד במאדים יהא גבר אשיד דמא. **סוף דבר כל הדברים האלה הם מבוכה גדולה למי שמבין אותם כמשמעם:** וכבר נתעורר בשאלה זו ששאל רש"י וא"ת הכל גלוי לפניו כו', הרמב"ם בפ"ה מהלכות תשובה...והראב"ד בהשגותיו כתב...**ואני אומר אין דבר זה ניתן לחקור ולדרוש בו עד שיבא מורה צדק:**